

Јелена Р. Јовановић Симић

Универзитет у Београду

Филолошки факултет

Катедра за српски језик са

јужнословенским језицима

УДК: 821.163.41-84:398]:81'367.7

821.163.41-84:398]:81'38

821.163.41.09-84:398

ИД БРОЈ: 188137740

Оригинални научни рад

Примљен: 24. 5. 2011.

Прихваћен: 9. 9. 2011.

НЕКА ПИТАЊА ТЕОРИЈЕ О ПОСЛОВИЦАМА

Ајсџиракџи: У области паремиологије – како се у раду¹ примећује – преовлађивала су гледишта филолошко-компаратистичког и фолклористичког карактера, а у последње време појавила су се мишљења заснована на теорији књижевности и теорији комуникације. У области истраживања структуре пословица и изрека наилази се на ставове семиотичког и структуралистичког карактера, док су новија истраживања најкориснија за област испитивања употребе, при разматрању логичке и структурне стране пословица. Лингвистичка структура и стилска вредност пословица у ужем смислу речи – нису побуђивале веће интересовање истраживача, те – како се закључује – стремљења ка општој дефиницији пословица у савременим испитивањима имају истовремено структурални и жанровско-теоретски карактер.

Кључне речи: паремиологија, теоријска гледишта – лингвистичко, књижевно-теоријско, комуникативно, прагматично, семиотичко, структуралистичко, фолклористичко, филолошко-компаративистичко

1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

1. Проучавање пословица у досадашњем свом току кретало се у неколико независних праваца.

а) Сваки од тих праваца има своје посебне проблеме којима се бави, своје методолошке поступке; па им само предмет проучавања остаје заједнички. То је на европском плану, а и светском, мобилисало многе лингвистичке и нелингвистичке дисциплине, и изродило готово непрегледну литературу о пословицама.

б) Ситуација је битно различита у вези са српским народним пословицама, и у вези са нашом науком о њима. Оваква је научна ситуација просто 'мамила' на нова истраживања пословица. Пословице су карактеристичан случај на коме су се најочигледније испојиле различите тенденције, од којих

¹ Овај рад написан је у оквиру научног пројекта 178014 *Динамика сџирукџура савременог српског језика*, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

доминирају оне што у проучавању других језичких и поетских феномена делују прикривеније.

в) Те приступе могуће је сврстати у категорију 'спољашњих', који пажњу поклањају условима егзистенције пословичких форми, насупрот 'унутрашњима', онима који се тичу састава, односа међу елементима и природе језичких феномена што отуда проистичу².

1.1. Најчешће се практикују различити спољашњи приступи, као што су: психолошки, социолошки, компаративни³, семиотички⁴, функционални, прагматички, културолошки, комуниколошки⁵ итд.

а) Они се међусобно диференцирају по томе који од спољашњих чинилаца узимају као најважнији за објашњење пословица, али се сви они подударају у томе што тежиште проучавања померају са самих пословица на неки од њихових вањских односа, у првом реду оних односа који пословице карактеришу као културе. Пошто се смештају не у саму пословицу коју испитују него у систем вањских релација – у онај широки амбијент који се обично посматра као култура (комуникација), – проучаваоци виде и један и други чинилац у истој лингвистичкој и стилистичкој равни.

б) Због тога они тако често губе из вида ону оштру граничну црту која одваја пословице као језичко-поетске творевине по себи од онога што је њихова употреба, стварност која је у њима од стварности из које су произишле или којој припадају. У таквим је студијама, мислимо и на традиционалне и на оне рецентније, тешко разабрати који су подаци узети из једног а који из другог подручја, где престаје каузална вредност једних а почиње интерпретативна вредност других чињеница.

1.2. Проучавања спољашњих и унутрашњих релација пословица – иако супротна по својој основној методолошкој оријентацији: нпр. динамичко-контекстуална метода, метода изучавања пословица са становишта различи-

² О 'унутрашњем' и 'спољашњем' приступу језичком феномену уопште – у њиховом случају фонему – говоре Јакобсон и Хале: Jakobson – Halle 1956. – Хрв. превод: Jakobson – Halle 1988: 11–21.

³ О томе проблему као опште-теоријском исп. код Деретића (1974: 9–10). У следећа два параграфа парафразирамо Деретића без тежње ка тачном преносу његових речи, јер је смисао његових истраживања друкчији од нашег.

⁴ Семиотички или семиолошки приступ може такође бити двојак – и спољашњи и унутрашњи. Ако семиотику дефинишемо на начин како то чини Морис (1975: 19), који знаком сматра сваку чињеницу која 'служи као знак' када се нађе између онога 'на шта се односи', онога на кога остварује 'дејство' и онога ко га употребљава („знак се односи на нешто за некога“) – онда смо се нашли на становишту спољашњег посматрања знака. Ако пак пођемо од Де Сосирове поставке (1969: 83–85), да је знак додуше 'релационалан и негативан' ентитет који се одржава само по сили супротстављања другим знацима у оквиру јединственог система. Но ипак, сем екстерних релација, опонентних по начину деловања, постоје и интерне уз помоћ којих се „спаја појам са акустичком сликом“, које су по својој суштини солидарне, јер је тај спој услов његове егзистенције. Тиме смо се нашли на становишту унутрашњег проучавања знака.

⁵ Термин исп. код: Томић (2000).

тих нивоа (multi-level), дубље разрађивање микролингвистичких нивоа и другог, – не искључују се међусобно.

а) Напротив, ако се правилно схвате и рационално примене, она ће допуњавати једно друго. Проучавање културолошког, социолошког, психолошког и функционалног контекста као комуникативног, уколико није само по себи циљ, отвара нам пут и у структуру пословица и помаже нам да схватимо основне језичке механизме и стилске поступке којима се стварају.

б) На тај начин, спољашњи приступ може служити унутрашњем проучавању, и добија са гледишта паремиологије пуно оправдање само ако се настави или се може наставити унутрашњим истраживањима.

1.3. Могуће је, даље, и с тим у вези, замислити двоструки начин истраживања и кад је реч о методологији проучавања пословица – лингвистички у ужем смислу и стилистички. Плурализам приступа изгледа да је препоручљив и у проучавању поетике пословица. Схватити пословице као поетске творевине не значи одвојити оно што је 'чисто' књижевно у њима од онога што то није, што може да припадне филозофији, реторици, фразеологији, дидактици или некој другој дисциплини.

а) Поступак издвојеног проучавања поетике пословица, иако се правда естетским разлозима, неизбежно води разбијању јединства корпуса и парцијалном посматрању појединих 'састојака' (нпр. 'правих' пословица од оних које то нису или сл.), а то је главна карактеристика тзв. спољашњих приступа.

б) Задатак поетск(о-стилистичк)е анализе, схваћен у најужем смислу, биће тада не осветљавање садржинске стране идеје, већ објашњење њене поетске и стилистичке функције, начина на који она учествује у формирању поетске структуре пословица и сл.

1.4. Несумњиво је да пословице код читаоца производе естетски утисак, али то није аргумент за тезу да се естетски суд о њима не може и научно засновати; – о њима не треба судити првенствено на основу утиска који остављају на читаоца него на основу познавања њихове природе и састава.

а) Методолошку импликацију о којој говоримо садржи и један Доситејев (у: Деретић 2002: 181–183) став о укусу, написан на основу неколико енглеских есеја о истој теми. Он гласи: „Благодат, дакле, и пријатност једног сложенија илити списанија не састоји се у топлоти читатељева воображенија, него проиходи из састојанија и самога јестества вешти и правила по којима се списанија суде и утврђена су на тако извесним и непрекословимим основијам, баш као и математическа“.

б) Другим речима, не само књижевна већ и стилистичка анализа јесте кретање према вредностима, квалитативним и квантитативним, али не спољашње кретање – већ унутрашње; оно полази од принципа на којима су пословице изграђене, и обухвата њихов унутрашњи механизам, њихову структуру. Парафразирајући једну мисао Норберта Винера (1964: 11, 78), који је говорио о књижевним делима уопште, можемо рећи да структура пословица

представља показатељ дејства које се од њих може очекивати (не дакле самог дејства, већ унутрашњих својстава која га омогућавају).

2. Тихомир Ђорђевић (1900: 36) упозорава да народне пословице „имају етички значај“, и да је народна књижевност „због своје моралне вредности – још од неоцењивог значаја за васпитање омладине“. О етичким и општим друштвеним вредностима српских народних пословица са националнога и компаративног гледишта писали су и други аутори, па наводимо неке.

(а) После Вука Стеф. Караџића, по свој прилици је највећи проучаваца српских народних пословица био Веселин Чајкановић. Према релевантној оцени Војислава Ђурића (1994: 11) – „његове неупоредиве студије о пословицама, на највишем европском нивоу и по правцу и по методу проучавања, са многобројним продорима у суштине које су дотле измицале и најобавештенијима и најоштроумнијима, означили су нов тренутак у развоју наше науке и наметнули се као узор потоњим истраживачима“. „Писани као део упоредне историје религије, уз примену сва три метода (филолошког, историског и компаративног“) – Чајкановићеве радови⁶ о српским и другим народним пословицама, по Ђурићевим речима из једнога другог рада (1994: 39–40) – „откривају старинска веровања и с њима право значење пословице“.

(б) Етичким проблемом у народним српским пословицама бавио се нпр. Јаша Продановић (1938: 602–607), који примећује да у њима постоје разноврсна, често супротна схватања о моралу и моралности. Он издваја три слоја⁷ у етичким осећањима којима се руководи творац пословица: прво је хришћанско, друго – грађанско, а треће – опште хумано.

⁶ „Српске пословице – мисао је Чајкановићева (у: Ђурић 1994: 40), – по свом широком програму (то су алузије на какав познати догађај, или алегорије, или сентенције, или каква било опажања и рефлексије), ближе су пословицама класичних и оријенталних народа него пословицама германским и романским, и према томе много конкретније, и боље огледало народног живота; по свом пореклу (такође у супротности са германским и романским) оне су у највећем броју чисто народне. Њихова форма и условљена или стихом, или сликом, или фигуром (врло често антитезом), тако да су се непромењене могле сачувати из врло далеке старине“.

⁷ Хришћански морал заступљен је у врло малом броју пословицих изрека, и то се објашњава историјским приликама. „Недостатак хришћанског морала у народним пословицама – закључује Продановић – да се разумети. Љубав према непријатељима сувише је изнад живота. Тај је морал натчовечански, недостижан, неостварљив а у исти мах погiban...“ Основно схватање које Продановић сврстава у област грађанске етике јесте управо патријархални осећај чистог образа. „Чување образа захтева се без обзира на недаће и невоље, опасности и страдања до којих може људе довести чист образ и неокаљана част...“ Хуманост се испољава у виду „милосрдности према невољнима“. „Различност и супротност у народним пословицама“ објашњава се најпре њиховим пореклом, као и карактером ствараоца. „Оне су или постале у самом народу, или су прешле у народ из дела песника, књижевника и мислилаца... Неке су од њих постале у туђини, прешле к нама и одомаћиле се у нашој усменој књижевности... Најпоследње, и људи из народа, познати и непризнати творци појединих пословица, разликовали су се по свом карактеру, склоностима, жељама... Једни су сањарили о општем добру; други су се старали о личном благостању. Једни су веровали у победу правде; други су осећали некажњиву моћ неправде...“

(в) Етичка и хуманистичка нота постављена је у наслов рада Душана Недељковића 'Нови хуманизам народних пословица нашег прелазног времена' (1963: 481–504), али поруке рада далеко су ограниченије: тичу се збирке пословица и пословичких узурпација и мистификација после Другог светског рата, а прожете су пропагандом социјалистичке изградње итд⁸.

3. Лалевић на почетку свог прилога (1955: 452–453) изражава намеру да ће се бавити 'обликом' народних пословица⁹, али ипак претежно расправља (457–463) о општим проблемима, а у мањој мери се осврће на сам 'облик', у сваком случају не више него што то чине књижевни теоретичари и фолклористи. Ипак, неке његове тврдње могу се прихватити, и чак имају велику вредност као антиципација савременијих погледа на проблеме језика и стила пословица.

а) Значајна је његова констатација о томе да је 'облик' пословица и других мањих облика народне књижевности језички фиксиран. „Занимљиво је што у овим родовима имамо фиксиран облик, организовану сталну везу (конструкцију – Ј. Ј.). Тај *фразеолошки* карактер израза (подв. Ј. Ј.) особито у пословицама чини да се утврђују и устаљују форме, целовитост везе израза а не саме речи издвојене из те везе. Врло јасна тенденција за *симетричношћу* (подв. Ј. Ј.) указује на велику развијеност, акустичку¹⁰ вредност и стилску завршеност израза... “

б) Необични су, и по нашем мишљењу у основи врло погођени Лалевићеви погледи на жанровски карактер пословица. „Пословица гномским обликом својим постаје нормална јединица израза и филозофског реаговања. Она на тај начин, гномиком својом, добија савременски карактер. Није ту само веза с анегдотом, – то је већ уопштен израз за сваку згоду. Стога је најподеснији и најлогичнији гномски стил за изражавање правила и закона по којима се управља и на којима се живи кроз векове. И увек је то облик *ближјеици нејо лирици* (подв. Ј. Ј.)“.

⁸ Закључак осврта гласи да „посебна уједно прецизност и раскош наших савремених пословица ослободилачког рата, револуције и социјалистичке изградње наше земље, које доноси *Збирка народних изрека* Јоксима Радовића, дозволила је да можемо учинити тако рећи уједно и уздужни пресек развитка и попречни пресек огромног напона нове наше народне свести и свести ослободилачког, градитељског и стваралачког социјалистичког хуманизма... “

⁹ „Народне су пословице врло занимљив књижевни род и садржајем и обликом својим. Иако о њима постоји извесна литература, може се рећи да је у њој више пажње поклањано садржају него облику пословица. А треба знати да је пословички облик са свом својом специфичношћу баш такав био подесан да прихвати одређени садржај. Изражајна средства, дакле, којим су казане пословице свакако су од великог значаја“.

¹⁰ Аутор наглашава еуфониčnost и ритмичност пословичких форми. „Ритам је одлучујућа мера којом се постиже и гномски облик и музички, гласовни ефекат. Усмерен распоред слогова, распоред наглашених и ненаглашених делова, динамичност чисто ритмична (–) појачавају утисак а заокругују и утврђују гномски облик. Усклађеност и симетричност облика одговарају унутрашњој, мисаоној уравнотежености“.

2. ПРЕГЛЕД НЕКИХ ОПШТИХ ТЕОРИЈСКИХ ПИТАЊА О ПОСЛОВИЦАМА

1. У последње време¹¹ паремиологи се поново интересују за неке и раније постављане проблеме пословица и изрека.

а) Појединачна проучавања врше се различитим методама, при чему су упоришта такође разнообразна. Резултати добијени на овакав начин далеко су од целовитости и потпуности али су ипак у истраживању основних карактеристика провербијалних форми блиски једни другима.

б) Сврсисходно је размотрити неколико важних тема у којима су добијени резултати који се узајамно допуњавају. Разуме се само по себи да се радови овакве врсте не могу тицати свих најважнијих питања о пословицама и изрекама и да се не дотичу проблема паремиологије различитих нација итд.

2. Већ и сам почетни проблем, тј. само одређење појма пословице, представља сложен задатак.

а) Традиционална паремиологија не покушава да формулише једноставне дефиниције, већ указује да се под појмом 'пословица' могу подразумевати различите појаве.

б) У другом, допуњеном издању најважнијег рада А. Тејлора 'Пословица' (Taylor 1962) уместо прецизних одређења дају се формалистички прегледи. У последње време 'ситан жанр', одн. 'малу форму', почели су одређивати помоћу супротности, тј. система опозиција сличних онима који се примењују у лексикологији, морфологији итд. Такво се решење постављеног проблема, по општем мишљењу, може прихватити.

3. Приликом одређивања жанровских система пословица и изрека формулисана су два исходишта.

а) „Такав систем – сматра В. Фојт (Фойт 1978: 230–233) – може се образовати на основу конструкције и на основу употребе пословица и изрека“. У новијим радовима, као по правилу, ови аспекти се обједињују, и зависно од конструкције, схватају се двојачко – (а) као логичко-смислени садржај, и у вези с тим, (б) као језичко-граматичка форма. У садашњој научној пракси све се више уважавају норме функционализма и теорије комуникације, и све се чешће анализирају унутрашњи и спољни контекст пословице и изреке. Ово је управо у складу са нашим почетним разматрањима о унутрашњим и вањским особинама пословица, и са залагањем за равнотежу између два прилаза.

б) Овакав приступ карактеристичан је за радове Г. Л. Пермјакова (Пермяков 1970), нарочито за његову књигу 'Од изреке до скаске', ма да у вези са проблемом унутрашњег система паремиолошких поджанрова значајније место има рад 'О питању структуре паремиолошког фонда' (Пермяков 1974:

¹¹ У то нас посебно уверава слика најновије литературе о овој проблематици (тј. о фолклору уопште и фразеологији) коју смо имали прилике видети на интернету (исп.: *deprover-bio.com*).

247–274). У том раду предузет је интересантан покушај устројства конкрет-ног система дистинктивних ознака за различите видове паремије¹² на функционалној основи. У сваком случају он овој категорији прикључује и такве фолклорне појаве које се развијају из спојева речи, фразеолошких јединица, до елементарних сижеа и епске приче. И овакво решавање може се прихватити, нарочито у оном делу где се утврђује да појединачне форме пословица и изрека могу условљавати узајамно једна другу.

4. У вези с овим постепено је расло и интересовање за одређивање система жанрова пословица и изрека у појединим културним баштинама.

а) Наиме, упркос томе што су сви представници паремиологије схватили и признавали међународну распрострањеност неких сижеа и типова пословица и изрека, системи назива и самих одређења пословица и изрека били су различити. Ова је појава у последње време све чешћа. У почетној фази америчког правца тзв. 'етнографије говора' (ethnography of speaking; исп.: Dundes – Arewa 1964: 70–85) то је било присутно у радовима који су се бавили и пословицама и изрекама, а потом су се појавиле и теоријске потврде тог става у облику концепције тзв. 'етничких жанрова' (ethnic genres; исп.: Ben-Amos 1969: 275–301), а недавно су управо такви ставови били понуђени (Barley 1974: 880–884) за одређивање појединих жанрова пословица и изрека различитих културних средина.

б) Само се по себи разуме да је разврставање по културним баштинама или по етничким обележјима један од важних задатака и исходиште свих даљих испитивања. Без тачне систематизације различитих жанрова одређене културне баштине тешко да се уопште могу користити материјали за упоредну паремиологију. Без обзира на то, вероватан је и факат да је осим непосредне систематизације неопходна и општа систематизација жанрова која је у стању да осим појединачних карактерних црта да и опште теоријске схеме. Најважније питање при томе јесте питање на којој основи и којим начином образovati 'општу схему'.

5. Упоредна истраживања у традиционалној паремиологији истоветна су са проучавањима у области теорије пословица и изрека, тј. упоредна истраживања истоветна су са компаративистичким разматрањима појединачних врста и сижеа.

а) Тако је најважнији задатак и циљ паремиологије – по том схватању – међународно систематизовање типова пословица и изрека. Претпоставља се да се овај подухват не може спокојно предузети углавном из два разлога. Први је што је материјал толики да један истраживач, чак и читава институција, није практично у могућности да га савлада. Други, и с научног гледишта важнији, јесте што до сада нису разјашњени основни принципи такве врсте систематизације. Претходни истраживачи, по природи ствари, повлачили су

¹² Под 'паремијом' овај аутор подразумева мале форме поетског фолклора: предсказања, гатке, кратке анегдоте, и томе слично.

међународне паралеле међу постојећим националним зборницима таквих жанрова. Двотомни списак немачких истраживача И. и О. Дирингсфелд (Düringsfeld – Düringsfeld-Reinsberg: Leipzig 1872–1875) – јесте најважнији подухват у тој области. Ово се дело све до данас допуњава новим материјалима и прилозима¹³.

б) Радови ове врсте заснивају се на каталогизацији пословичких форми и њиховом сређивању по алфабетском поретку (делимично она садрже и алфабетске спискове 'кључних речи' пословица и изрека). То је типично механички поступак који и до данашњих дана има своје присталице. Наравно, не треба оспоравати да су радови те врсте веома корисни за специфичне публикације (в. други том наше књиге: Јовановић 2004), као и за архивску обраду одговарајућих материјала. С теоријског гледишта, међутим, такви радови не дају задовољавајуће резултате чак ни када су у питању прилози различитих специјалних указатеља одговарајућих жанрова. Извесне тематско-жанровске класификације могућно је, уз извесну предострожност, узимати у обзир, али, као што показују новији радови у тој области (Aquilina 1972) и осврћи на њих, теоријски ставови до којих се досада дошло још увек не омогућавају класификацију материјала те врсте. Систематизације у области паремиологије, у последње време, и поред свега реченог, стичу међународни, чак у неким видовима и светски карактер.

5.1. Паремиологији, која је доста дуго имала скоро искључиво западно-европска обележја, Г. Л. Пермјаков (Пермяков 1968) је прикључио азијски материјал, а М. Куси (Kuusi 1972) – афрички и угро-фински.

а) Њихови доприноси састављању каталога нису драгоцени само из поменутог разлога већ и због њихових предлога у вези са начином систематизације материјала. Пермјаков је, по сопственом објашњењу¹⁴, покушао да класификује неких 70.000 пословица с позиција логичко-семантичких и структурално-лингвистичких. У његовој књизи примењена су оба метода; када су у питању жанровске поредбе пословичких изрека, афоризама, фразеологизама, примаран је структурални (језички) метод поређења; а кад је реч о већини правих пословица, преовлађује логичко-семантички метод.

б) При класификацији свог материјала Пермјаков не обраћа првенствено пажњу на речи појединачних пословица, него на њихов садржај и значење – и то контекстуално. То није непосредно значење граматичких облика

¹³ Исп. у новије време Вандеров лексикон: *Deutsche Sprichwörter – Lexikon*, hrsg. von K. F. W. Wander – са преко 250.000 изрека и пословица.

¹⁴ Сам Пермјаков (Пермяков 1974: 27–28) објашњава устројство свог система на следећи начин: „У првом реду сав материјал (око седамдесет хиљада пословичких изрека седамдесет и два источна народа) сређен је по логичко-тематским групама сабравши на једном месту све изреке које говоре о односу произвођача добара или о односу величине предмета према његовом значењу, или о односу узрока и последице и др. Унутрашња сродност логичко-семантичких група дозволила је њихово сабирање у широке класе које обухватају све изреке образоване по једној логичкој схеми. Такве класе називали смо 'логичко-семиотичким инваријантама'“.

фразе који је чине него је апстрактна логичка схема која одговара логици узајамних односа предмета и његових својстава. Преимућство оваког метода састоји се у томе што је он применљив на нивоу језика (како појединачних, тако и целих језичких система) и стога је погодан за одређивање основа система светских размера. Зато је он и постао популаран на међународном плану, а уједно и разлог горућих препирки.

5.2. М. Куси је на почетку прихватио тај метод и покушао да га примени на прибалтичко-финском материјалу, а потом и у ширим размерама.

а) Овде се јавља још један проблем: који су то неопходни услови који би обезбедили да се семантички систем смести у сваку постојећу и могућу пословицу? Смештање свих могућих пословица у једну групу могуће је само ако постоји претходно као минимум: (а) контингент свих могућих идеја, тј. уопштених ставова, оцена и прописа и (б) контингент свих замисливих правила паремиолошке 'поетизације'. То значи да бисмо били дужни да (а) постулирамо релативно малу количину елементарних семантичких јединица, (б) помоћу њих да конструишемо велику количину комплексних појмова, (в) сјединивши горе наведено разним операцијама, требало би да добијемо огромну количину 'идеја', (г) увођењем правила трансформације 'непаремиолошких формула идеја' у текст пословице, требало би као резултат добити потребан контингент 'свих могућих пословица'. Таква процедура теоретски је могућа једино дедукцијом, тј. као пут 'одозго наниже'.

б) Ипак помисао на њену практичну реализацију још увек је утопијска из следећих разлога. (а) Сума свих могућих идеја, ма колико била велика, увек би се показала апсурдно необухватна. (б) Правила о постепеном (уједначеном) прелазу од 'идеје' ка пословици не могу бити ништа друго него синтеза текстова пословица. (в) С друге стране, они би увек били фиксирани *ad hoc*, тј. с обзиром на процес стварања постојећих пословица. Стварни, историјски раст броја пословица, међутим, не настаје само у резултату примене постојећих правила него, упоредо с тим, настанка нових правила, што често води ка нарушавању претходних. (г) Прелаз од множине идеја ка множини пословичких текстова по диктату семантичке неодређености пословице није могуће представити просто као процес предложеног рачвања: то је сложена мрежа двостраних подударности, при чему из различитих идеја у многим случајевима треба открити јединствене пословичке резултате, и обратно. (д) Поменути начин није у стању да узме у обзир еуфоничке факторе настанка пословица, а у ствари ти фактори играју важну улогу приликом образовања коначног састава пословичког репертоара неког језика¹⁵.

5.3. Узимајући у обзир и прве критеријуме својих радова, од 1972. г., када је иступио са својим конкретним предлозима, Куси је касније, насупротив Пермјакову, изабрао друкчије решење. У саопштењима о својим назорима ве-

¹⁵ Види у нашој анализи (Јовановић I: 2004) случајеве у којима разлог настанка пословице изгледа да је пре свега у тежњи за стиховањем говора.

заним за грађу, он је указивао на неколико типова, публикујући прве странице предвиђеног великог међународног каталога.

а) Куси полази непосредно од датог материјала и покушава да индуктивним методом дође до оних резултата до којих је Пермјаков дошао дедукцијом. Поређењем тих радова постаје јасно да садашњи облик Пермјаковљевог система не обухвата мноштво изрека и пословица. Али се ни међе Кусијевог система још увек не могу сагледати, односно не види се када ће и у каквом облику настати потпун међународни каталог различитих типова пословица и изрека помоћу таквог, индуктивног метода.

б) У последњој, специјалној критици тих двају радова, указано је да се тешкоће оваквог типа класификације испољавају и у томе што су истраживања врста пословица и изрека задаци и фолклористике (где је првенствено потребно разјаснити проблеме везане за функцију) и лингвистике (где је неопходна семантичка и структурална анализа), а и стилистике (са њеном заинтересованошћу за вредносне особности пословица).

5.4. Није случајно што су и Пермјаковљев и Кусијев систем по основној оријентацији семантички.

а) Могућно је закључити да је при раду са интернационалним материјалом садржај једино добро полазиште за паремиолошку класификацију. Врлином система двају научника можемо сматрати и то што не оперишу 'површинским', језичким, већ 'дубинским', сликовитим значењским елементима пословице. Ипак, наслућује се да недовољно строг, импресионистички прелаз од чисто језичког значења текстова ка њиховим фигуративним, преносним смисловима – не може спречити и извесну количину произвољности. Стога састављачима погодног система предстоји знатан посао на експликацији таквих трансформисаних, тј. експандираних, редукованих и других облика пословица у практичној конверзацији, а у општим цртама и приликом ванконтекстуалних примена пословица.

б) Неопходно је да класификација испуни и још један захтев: није довољно само обезбедити могућност разбијања репертоара у класе него и даље поређење добијених класа и разјашњавање разноврсних аспеката, пре свега степена сродности и различитости. Због тога метајезичка апаратура која се употребљава мора бити прецизна, систематична, складна и хомогена у свим видовима. Тешко да која од постојећих семантичких класификација задовољава овај критериј.

в) Тешкоће семантичких класификација пословица потичу отуда што је њихово истраживање истовремено задатак и фолклористике и лингвистике. Из недостатака система пословица произлазе следеће чињенице: а) неисцрпност као карактеристика суме семантичких одлика пословице и б) хијерархијски системи таквих класификација, који подсећају на стабло.

6. Теорија слојева пословица и изрека практично се 'наслања' на ова ова проблема. До овог закључка долази се приликом практичне анализе. Не обраћајући пажњу на процес настанка пословице, размотрићемо ставове о овоме у следећем избору радова.

6.1. Куси је сматрао да се структура пословице може посматрати са три гледишта. Свака пословица има свој основни смисао (*Idee*), своје устројство (*Struktur*) и творбено језгро (*Baukern*). Пословице са истоветним смислом могу се назвати 'синонимним', са истоветним устројством – 'структурно једнаким', а са истоветним творбеним језгром – 'истоврсним'. Структурална разматрања ове врсте подвлаче различите сродне форме и значења, али су још увек недовољно аргументована.

6.2. За слојевитост структуре пословица дубље су се занимали мађарски паремиолози.

а) Први су 1972. г. своја мишљења изнели А. Семеркењи и В. Фојт (Szemerényi – Voigt: 1972), а потом се Фојт често враћао на ова питања. Сагласно њиховим радовима пословице имају три главне компоненте: текст, значење и употребу. Сам текст се затим дели на неколико слојева: могуће је разликовати његове језичке – конструктивне и формалне варијанте. Значење се дели на два главна слоја; сагласно општепознатим семантичким принципима, то је само значење (*signifikation*, *Bedeutung*, *meaning*) и смисао (*sens*, *Sin*, *sense*). Нарочитим преимућством овог модела сматра се то што у њему специјално место припада категорији употребе (*function*, *Funktion*, *use*).

б) Мађарски истраживачи (Szemerényi: 1974) су увек подвлачили да се у посебним слојевима запајају самосталне појаве (варирања), а да се саме пословице могу посматрати једино као скуп свих слојева. Ауторка последњег поменутог рада, А. Семеркењи, покушала је да ту мисао развије шире, у правцу семиотичких истраживања. Сагласно њеним ставовима (Kirschenblatt-Gimblett: 1973), појединачни слојеви пословица могу се представити на следећи начин: апстрактне тематске групе (које чине самосталне блокове пословица) – конкретна, дословна значења – системи пословица и изрека с гледишта теорије знакова – и на крају, употреба пословица.

в) Све то представља допринос семиотичком изучавању пословица, али не може се сматрати коначним резултатом ни са гледишта теорије слојева, ни семантике пословица и изрека. Поменути фактори теорије слојева изучавани су, за сада, само теоријски, и та истраживања се не могу сматрати конкретним, нити су у стању да савладају богату сакупљену грађу једног народа, нити са компаративистичког гледишта могу указати на јединство паремиолошке продукције човечанства. Теорију је неопходно суочити са конкретним материјалом.

6.3. Овде се још једном, из нешто друкчијег угла, ваља осврнути на проблем разумевања структуре и логике у систему нивоа пословица.

а) Чини се да се појам логичког и структурног аспекта 'на једној истој оси' са другим узајамно искључујућим нивоима пословица¹⁶ не може сматрати адекватним. При томе многи аутори сматрају да је структура (или ло-

¹⁶ На пример: структура – versus – садржај, структура – versus – форма по принципу аналогije супротности као садржина – versus – форма, форма – versus – употреба и сл.

гичка структура) изражена управо у синтаксичком устројству пословице, као што је пример пословице *Coffe boiled is coffee spoiled*, коју је могуће приказати формулом $A(x)=A(y)$, као и *Своја грљача боља је од њуђеи њлуја*, која се може изразити формулом $(P?x)=(Q?x)?(P?Q)$ итд.

б) Фактички те формуле описују само синтаксичку структуру датих пословица као апстрактну схему, и ма да, наравно, представљају важан и специјалан факат анализе пословице, не одражавају ту структуру у конкретном смислу речи. Логичка структура, јасно је, представља појмове на нивоу општијег поретка. Пословице као продукт човековог мишљења, као језичка појава, као фолклорна и поетска појава, представљају структурну пуноћу у свим својим аспектима и нивоима.

6.4. У вези са овим поменућемо и тезе Ј. М. Лотмана о томе да у коначном резултату структура сваког језичко-поетског производа представља управо структуру његове суштине.

а) Слично је и са логиком. Разне логичке операције, по Лотману, у толикој су мери својствене човековом мишљењу да је и у пословицама готово немогуће наићи на аспекте приликом чијег бисмо описивања могли да законачимо даље, а да не применимо логичка средства, било да је предмет наше анализе језичка форма, значење, употреба или неки други проблем. Али по свему судећи, без конкретне семантичке анализе није могућа ни анализа на нивоу 'синтаксичке логике'. Логичка структура пословица једино може представљати 'празну формулу' у коју је могуће 'уливати' непрестано нове и нове садржаје.

б) Садржински, језгрени језички елементи текста пословице не могу бити поистовећени са варијантама логичког израза. Напротив, управо њихова конкретна семантичка обележја непрестано одређују и могућности трансформације датог конкретног текста и укупност стварних трансформација (текстуалних варијаната), и то исто онолико колико могућности трансформације логичких израза зависе једино од истинитости или лажности и од односа логичких операција наметнутих аксиоматиком. Лингвистичка анализа језичких структура није сводљива без остатка на логичку, како иначе, тако исто и у случају проучавања пословичког текста.

7. Теорија 'употребе' пословица и изрека заузима посебно место у поменутих радовима, али је, уједно, тако својствен скуп питања да се, сагласно најмодернијим представама, непосредно дотиче с облашћу паремиологије.

а) Основно упориште савремених теоријских назора јесте чињеница да је пословица суштина говорних жанрова, како би Р. Д. Абрамс (Abrahams: 1969) рекао, 'разговорна' (conversational) појава. Само се по себи разуме да се и савремена фолклористика 'контекстуалног' карактера интересује за ову тему, и то на основу поменутих ставова. Ова узајамност појава с правом се сматра веома важном; но ипак је неопходно приметити да мешовити радови општег карактера, написани у овом духу, третирају пословице или изреке скоро као изузетке, да се специјализовани радови који прате ту линију, тичу са-

мо једне теме (проблема) и стога једва да се могу употребити за решавање питања теоријског типа.

б) Добијени огледи и радови, везани за нашу тему, сматрају да је најважнији задатак испитивања те врсте само извођење пословице и изреке, јер се значење (meaning) пословице током њене употребе (use) заснива на сазнавању и употреби специјалног контекста (specific context). Тај задатак је несумњиво важан; ипак треба имати у виду да пажњу не треба обраћати само на конкретне него и на опште особине употребе пословица и изрека. Тако се, поново, долази до захтева да се систем пословица разматра у свој његовој пуноћи и многостраности.

8. Што се тиче 'теорије значења' пословица – она се, у највећем броју радова, позива управо на последње поменуто становиште. Ипак је веома дуго изгледало да нема теорије која би омогућила систематско и појединачно разматрање читавог тог круга проблема. Није случајно да су се евентуалне могућности сагледавале у генеративној граматичкој, теорији секундарних моделативних система; краће: у структуралној семантици, а у последње време – семиотици.

8.1. Поред одговарајућих истраживачких подухвата које смо већ помињали, указујемо још и на неке радове А. Крикмана (Krikmann: 1974а, 1974б), сматрајући их неопходним за даља проучавања.

а) Сагласно Крикмановом мишљењу, у области истраживања пословица и изрека могућно је издвојити једно од трију основних гледишта – чисто семантичко, прагматичко-семантичко и синтаксичко-семантичко – у зависности од тога шта се у датом моменту посматра: значење, конструкција или употреба пословица и изрека. При анализи непосредног значења (денотата) показује се неодређеност пословице и изреке под којом Крикман подразумева, по природи ствари, варијације које се јављају у њиховим структурним слојевима.

б) Помињући различите форме те појаве, он разликује модалне (функционалне и прагматичке), структуралне и ситуационе (које се јављају током актуализације), и на крају текстуалне (тј. оне које дају конкретне оквире одређеног типа) форме неодређености пословица. Главна врлина Крикмановог рада – будући да је на изванредан начин 'побочног' типа – јесте у томе што је установио јединствену терминологију. У вези са тим желели бисмо ипак да ставимо две примедбе јер, како нам се чини, теорија о пословицама развијала се касније у том правцу.

8.2. У формулацији трију могућих семантичких приступа пословицама – чисто семантички, прагматичко-семантички и синтаксичко-семантички – термин 'синтаксички' употребљава се у семиотичком смислу а не у лингвистичком¹⁷.

¹⁷ Пример таквог приступа представља Морис (1975).

а) То значи да под синтаксичко-семантичким приступом треба подразумевати онај који се бави односом знака према знаку, тј. семантичким поређењем, односом разних пословица по смислу, дакле проблемом њихове семантичке класификације (и међуструктурне парадигматике уопште), а не приступ који истражује конструкцију (дакле унутарструктурну синтагматичку раван њену).

б) Кратка схема приступа изгледала би овако: А: приступ – (а) чисто семантички / (б) прагматичко-семантички / (в) синтаксичко-семантички; Б: карактер процедуре – (а) виртуелан, без утицаја контекста / (б) актуелан, под утицајем стварног контекста / (в) виртуелан или актуелан; В: с и н т а к с и ч к о - с е м а н т и ч к и – (а) описивање поједине пословице као семантички потенцијал / (б) формулације суме стварне употребе пословице / (в) делимично поређење или потпуна класификација пословица.

8.3. Функционалисти су приметили да су сви паремиолошки зборници ван контекста практично неупотребљиви за изучавање функције.

а) Психоанализа се, истовремено, проширила на архетипске представе. Најрадикалнији раскол у области проблема 'близу – далеко', 'сада – некада' представљају структуралне анализе Пропа и Леви-Строса. Куси (Kuusi 1972: 347) не дели у потпуности Фојтово мишљење да је синхрони структурално-семиотички аспект најплодотворнији.

б) „Ту вам истраживач за истраживачем узима једну пословицу и 'преврће је' колико му сопствена компетенција дозвољава, тумачи њену унутарњу и спољну структуру, скривене опозиције, медијаторе, конотације, границе делотворности и уопште сваковрсне положаје општег карактера. То је импозантна али 'сумњива' работа, нека врста 'бајања'. Ту нема критичког критерија скупа варијаната и извора нити претпоставки хронолошко-географског метода“. Куси јасно, и у екстремним формулацијама, подвлачи да структуралистичка истраживања не могу допринети решавању 'коначних и критичких питања' паремиологије.

9. На основу горе изложеног мисли се да би било добро изградити целиовит модел пословица и изрека и с гледишта теорије комуникације.

9.1. Схему коју је Р. Јакобсон предложио још 1960. г. Дел Хајмз (Hymes 1962. – Српски превод: Хајмз 1980. – Исп. и: Hymes 1974) развио је даље на етнографско-фолклористичким основама. Ипак његове новије и потпуније моделе паремиологије до новијег периода нису примењивали. Значајну је помоћ у томе пружила немачка теорија текста која је подразумевала новија достигнућа теорије комуникације и структуралне семантике (Schmidt: 1973; Plett: 1975; Werlich: 1975), као и теорије жанрова (Hempfer: 1973). Занимљиво је да читав ред споредних жанрова има теорију своје врсте, а да одговарајућих испитивања у области паремиологије, која би требало да се тиме сама намећу, још увек нема.

9.2. Неопходно је приметити и то да Крикманов поступак – који инсистира на поменутој неодређености – на изврстан начин уситњава одговарајуће класификације.

а) Само по себи се разуме да је важно указати на недостатке горе поменутих радова општег карактера, и истовремено у центар пажње поставити 'неодређеност' положаја. Када Крикман разматра општи слој, онда говори једино о закономерностима и уопштеним појавама, а не о конкретним структурима пословица и изрека.

б) Тако се чини да методе које је он сам предложио не указују на правац опште паремиологије. Структурално одређење пословица и изрека, већ на самом почетку, дало је само опште формуле; објашњење самих пословица научници су тражили у једном једином моделу (свакако по угледу на Пропов поступак са бајкама). Такво би се решење проблема могло усвојити једино ако би поменути основни модел био довољно богат и садржавао таква трансформациона правила помоћу којих је могућно успешно одредити различите варијанте и основне типове пословица и изрека.

9.3. Овакав став може се наћи и у старијим радовима.

а) У различитим формама пословица и изрека Кенгеш–Маранда (Köngäs–Maranda 1971), на пример, види испуњење извесних формула 'медијатора' (по систему Леви Строса); Пермјаков види различите форме атрибуције, а сам Крикман – пресудну улогу метафоре и парадигматске осе. Сви они, међутим, нису означили основне структуре и трансформациона правила помоћу којих се најразличитији облици пословица и изрека могу посматрати са гледишта јединствене структуралне дефиниције.

б) У тој области далеко је (ако не и најдаље) отишао Золтан Кањо (Kanyó: 1976); он полази од претпоставке да се у пословици и изреци налазе импликације конективног карактера које зависе од једног 'универзалног' оператора. (Аутор то приказује помоћу следеће формуле: $[f(x) \supset g(x)]$). У коначном резултату, као ново не јавља се општа одредница већ метод помоћу којег Кањо на основу дате дефиниције издваја 35-40 различитих облика реално постојећих пословица и изрека.

9.4. Кањоов систем односи се, у првом реду, на генеративну граматику и теорију књижевности, а не бави се, на пример, употребом или варијантама пословица и изрека.

а) По његовој теорији основу пословичке форме чини једна логичко-семантичка дубинска структура која се помоћу одређених трансформационих правила може превести у синтаксичко-граматичку структуру. Овај приступ као да поравнава размимоилажења у мишљењима лингвиста који сматрају да постоји или логичка или семантичка дубинска структура. Формирање површинске структуре објашњава се помоћу двају облика кодирања, а ови су засновани на граматичкој структури која се, ипак, не разликује од претходно поменуте.

б) Трансформације реторичког карактера одговарају правилима појединачних жанрова, а поетска кодирања представљају такав систем филтрације који нема граматичко-логички карактер него у дубинску структуру текста уноси одређене опште схеме. Све ово заједно чини једну одређену теорију.

Дата теорија има предиспозицију да постане основа 'многостраној теорији пословица', која истовремено може имати и апстрактни и конкретни карактер.

10. Имајући у виду изложена факта, могућно је рећи да се последњих деценија испитивање пословица одвијало доста брзим темпом.

а) С једне стране, порастао је број теоријских радова; по природи посла прво се развила теорија помоћу које се основни паремиолошки проблеми могу решавати на наизменичном (узастопном, повезаном) методолошком нивоу.

б) С друге стране, радови који полазе са различитих позиција дали су резултате који се међусобно допуњавају. Литературом на коју смо се позивали хтели смо да подвучемо узajамност различитих појединачних радова. Циљ овог приказа није да потврди униформност паремиологије већ да укаже на могућност координације истраживачких задатака. Чини нам се да је већ могуће одређивање општег модела испитивања пословица и изрека. Све се то одиграва отприлике на исти начин на који појединачне речи, задржавајући своје претходно значење, прелазећи у пословице добијају ново, комплексније значење. 'Лексикализација' вишечланих структура изгледа да представља основу њихова паремиолошког трансфера.

11. Што се тиче даље перспективе испитивања опште теорије пословица, неке позиције у тој области у толикој су мери јасне да нема потребе занимати се њима подробије.

11.1. У области паремиологије до данас су преовлађивала гледишта филолошко-компаратистичког и фолклористичког карактера. У последње време¹⁸ у тој области појавила су се мишљења заснована на теорији књижевности и теорији комуникације. У области истраживања структуре пословица и изрека наилази се такође и на ставове семиотичког и структуралистичког карактера.

а) Послови око прикупљања, чувања, чак и тумачења утврђених података у области традиционалне паремиологије могу се даље продужавати помоћу нових метода. Новија истраживања најкориснија су за област испитивања употребе, при разматрању логичке и структурне стране пословица, и у вези с тим, у паремиологији типолошког и компаративног карактера. Лингвистичка структура и стилска вредност пословица у ужем смислу речи – нису побуђивале веће интересовање истраживача.

б) Стремљења ка општој дефиницији пословица у савременим испитивањима имају истовремено структурални и жанровско-теоретски карактер. Она садрже све познате датости о употреби пословица и изрека чији се резултати могу непосредно развијати и даље у испитивањима типолошког и компаративног карактера.

11.2. Гледишта образована током развоја савремене паремиологије могу се искористити и приликом разматрања различитих других тема. Отприли-

¹⁸ У релативном одређењу – три последње деценије истраживања у паремиологији.

ке на та гледишта треба обраћати пажњу приликом испитивања појединачних пословица и изрека, различитих њихових група, националних и међународних жанрова пословица и, у вези са овим последњим, посебних типова пословица и изрека.

а) Са гледишта теорије комуникације модели и групе пословица и изрека разликују се једино по карактеристичним манифестацијама конотације и денотације: и појединачну пословицу и целокупан жанр могућно је окарактерисати помоћу тог модела. Даља испитивања помогла би темељнијем заснивању овакве хипотезе.

б) Овај је модел подједнако погодан и за одређивање самих пословица и за одређивање њихових жанрова и типова. Управо из овог разлога формирале су се подробне представе за типолошку и структуралну анализу пословица. Посматрана са оваквог гледишта, структурално-типолошка паремиологија представља једну интересантну област истраживања.

11.3. Испитивање контекста пословице са спољашње и са унутрашње стране тиче се њене структуре, с једне стране, а са друге – њене функције.

а) Испитивања из тих двеју области, како је речено, међусобно се допуњавају. У том смислу, приближавајући се детаљној дескрипцији целокупног фонда српских народних пословица Вукове збирке (Јовановић I: 2004) – приближавамо се стању да утврдимо да свим нивоима одговарају одређени елементи структуре или аспекти поменутих функција.

б) Структуру пословица могућно је посматрати помоћу теорије слојева. При том се јасно запајају (и издвајају) следећи нивои: логичка дубинска структура, синтаксичка дубинска структура, семантичка површинска структура (тематски садржај или денотат) и језичка површинска структура (лексички састав и граматички облици). Што се тиче функције, то се непосредна ситуација и уобичајенија непосредна употреба пословица могу непосредно разликовати.

в) Посебну групу питања представља семантика пословица. Овде се јављају сва она питања као и у осталим областима опште семантике.

11.4. Кад је реч о проучавању пословица са гледишта семиотике, за које се у последње време истраживачи све више опредељују, могућно је, помоћу тих метода и терминологије, проверити и потврдити резултате.

а) Приликом одређивања значења пословица, на пример, узетих у целини или у деловима, у многome може помоћи типологија семиотичких знакова. Ипак, чини се да није оправдан став по којем семиотичко испитивање пословица може бити ограничено оквирима одређених јединствених слојева датих пословица: на пример да је њихову структуру могућно је посматрати искључиво помоћу синтаксичке методологије, значење – помоћу семантике, а употребу – помоћу прагматике.

б) Семиотичка паремиологија, односећи се на целокупну пословицу, представља метод општег приступа, али се у ствари не може сматрати јединственим методом изучавања. С гледишта семиотичких истраживања веома је

поучно подробно разматрање структуре и значења пословице: резултати којима би се у тој области појавили могу довести до општих семиотичких закључака новог карактера, нарочито приликом семиотичких тумачења логичких и језичких појава. Али за лингвистику и стилистику, па и за поетику, и специјално фолклористику – таква истраживања немају суштинску вредност.

11.5. Једна од најважнијих одлика савремене паремиологије састоји се у томе што она истовремено доводи и до граматичко-логичких и поетско-комуникацијских резултата, доказујући на тај начин нераскидиву везу међу испитивањима те две врсте.

3. ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ

1. У традиционалној фолклористици паремиологија представља могућност испитивања 'погледа на свет' или 'мудрости народа'. Савремена паремиологија, међутим, одузела је таквом ставу део мистичког тумачења, а при том је указала да „пословице, представљајући елементарне јединице језика, саопштења, логике, поетике – представљају истовремено и саставне делове, неку врсту претходнице крупним појавама језика, саопштења, логике и поетике“ (Фойт 1978: 237). Изучавање пословица, наравно, не служи решавању свих проблема повезаних са лингвистичким, фолклористичким, књижевно-теоријским и другим испитивањима, али својим практичним и теоријским закључцима оно доприноси њиховом решавању.

2. Вилмош Фойт у поменутом чланку 'Питања опште теорије о пословицама', подвлачећи најважније проблеме којима је посвећена пажња изучавања пословица, указује да је један од главних недостатака савремене паремиологије – њена раздробљеност.

а) Саме пословице којима баратају истраживачи, а такође и карактер њиховог теоријског приступа (с тим у вези и добијени аксиоми, приступи и терминологија) у толикој мери се разилазе међусобно да је узајамно неразумевanje или погрешно разумевање међу паремиолозима веома изражено.

б) Централни паремиолошки часопис 'Proverbium', захваљујући првом уреднику М. Кусију, у распону од педесет година, дао је неоцењив допринос развоју паремиологије као науке и координирању међународне паремиолошке делатности. С тим у вези, постало је сасвим очигледно да савремена паремиологија показује јаку тенденцију интеграције, тако да је могућно говорити о њеним основним проблемима и задацима и о главним правцима њеног развоја.

3. Дакле, као што смо рекли: дефинисање појма пословице, разврставање пословичких поджанрова и њихови односи, теоријско изучавање употребе у свакодневной комуникацији, а такође и семантички аспекти пословица уопште, најзад, образовање јединственог модела пословичке комуникације – то се сматра суштином паремиологије, како смо већ једном нагласили.

а) С обзиром на чињеницу да се број општетеоријских и практичних радова у паремиолошкој литератури увећава до границе небројивости, – у пуној се мери можемо сагласити са Фојтом да је прогноза даљег развоја паремиологије прилично оптимистичка.

б) Но у једној тачки наша се схватања о томе разилазе са владајућим: то је питање 'унутрашње структуре', дакле заправо лингвистичке природе и стилских карактеристика пословица – које је у великој мери потцењено и застављено. Вероватно је то онај камен спотицања који ваља уклонити да би паремиолошка истраживања добила прави научни карактер и смисао.

4. Што више говоримо о пословицама, то све јасније постаје да испитивање у тој области морају бити многострана; читав низ проблема захтева још увек множину различитих испитивања. У вези са овим појављује се све већи број интересантних питања. Неких смо се овлаш дотакли, а нека смо обишли – а и она очекују одговоре.

4.1. Имајући све поменуте моменте у виду, али и због тога што се о српским народним пословицама, и о пословицама уопште – као 'сажетим, завештајним формулацијама искуства' – писало са различитих становишта, али понајмање са синтаксичкога и уско стилистичкога, ваља указати на неопходна разграничења постојећих и увођења нових теоријских и методолошких приступа пословицама.

а) Полазећи од општег теоријског, књижевно-теоријског и лингвистичког становишта, пожељно је глобално се приближавати пословицама – и на тај начин стицати увид у жанр коме припадају, али је изузетно важно бавити се конкретним проучавањима која полазе од одређених пословица и одређених појава у њима. Оваква методологија рачуна на већу логичност, јер се теоријска дискусија о пословицама природно слива у закључке – што нас поново враћа њима као специфичној врсти усменог жанра.

б) Чини се јасним да овакав истраживачки поступак доводи до објективног увида у природу пословица, тј. у унутрашњу бит: њихову структуру и њихово значење. Такође указује на правац и начин на који се испољава ефицијентност пословица, тј. стилистичка природа. Коначно, ово је једини пут који истраживача води њиховој поетолошкој суштини, одн. уметничкој организацији и постојању. Смисао и оправдање за овакав научно-методолошки поступак налазимо, дакле, у томе што се њиме разни судови о вредности пословица могу оправдати њиховим стварним квалитетима.

4.2. Не одбацујући спољашњи приступ проучавању пословица, сматрамо да је препоручљивије учинити га фоном у проучавању, 'мобилисати' га, то јест, у друге сврхе – усмерити ка унутрашњем приступу.

а) Не тврдећи да је ово једина битна дистинкција од које треба поћи у проучавању пословица као феномена и као корпуса конкретних језичких творевина, ми ову демаркациону линију постављамо трудећи се да покажемо у чему је вредност унутрашњег приступа насупротив вањском; трудећи се, боље речено, да укажемо на значај синтаксичких структурних одлика као елемен-

та којим је у великој мери одређена стилистичка, а и општа природа пословица. Но сем синтаксичке структуре важну улогу у одређењу вредности пословица игра и семантичка њихова подлога, те би у истраживању требало да заузме важно место.

а) Овај методолошки правац кретања води нас од неутралних момената у пословичкој грађи до самих језичких и стилистичких особености једница од којих су пословице саздане, и њих самих у глобалу посматраних. Тако се долази до формуле категоријалног средишта пословичког корпуса (у нашем случају то су српске народне пословице Вукове збирке – исп.: Јовановић I: 2004) са којим су повезане све појединачне пословице и из којег извиру њихове смисаоне, обликотворне и изражајне компоненте. Ова нам 'формула' открива унутрашње просторе пословица.

б) Није довољно, према томе, задовољити се само тиме да испитамо спољашње релације пословица, да објаснимо како оне својим квалитативним и квантитативним вредностима, својим садржајем и формом корелирају са културом, као комуниколошким и симболичким системом, или са народном књижевношћу, у чијим се оквирима углавном проучавају; потребно је лингвистички се усмерити ка унутрашњој бити пословица и објаснити на који начин различити елементи – од којих се сваки у крајњој линији може свести на неки спољашњи извор, – творе пословичку целину као лингвистички и стилски феномен (пословица се, с једне стране, никако не може без остатка свести на било шта што јој је претходило, а с друге стране – ни на саму употребу).

5. Овај синоптички поглед на литературу показује да су пословице не само могуће – већ, превасходно, плодно поље истраживања. Пословице, како и сам Вук каже (1965: 32), подвлачећи њихову националну самобитност, – „показују народни разум и карактер а многе ударају и у народне обичаје“. Због тога би синтаксичко и стилско проучавање пословица требало да свој значај нађе не само у томе што је реч о (а) лингвистичкој (и стилистичкој) перспективи, већ и о (б) самоме корпусу: – реч је о општејезичком наслеђу, етнографском реликвијару; односно, обрасцима мишљења и националног језика који су утиснути у психичку структуру народа.

ЛИТЕРАТУРА

Абрамс (1969): R. D. Abrahams, *The Complex Relations of Simple Forms*, 'Genre' II.

Аквилина (1972): J. Aquilina, *A Comparative Dictionary of Maltese Proverbs*, La Valletta.

Белић (1958–1959): А. Белић, *О језичкој природи и језичком развијану* I, II, Београд: САНУ, Посебна издања.

Бен–Амос (1969): D. Ben-Amos, *Analytical Categories and Ethnic Genres*, 'Genre' II, 275–301.

Берли (1974): N. Barley, *The Proverbs and Related Problems of Genre Definition*, 'Proverbium' 23, 880–884.

Верлих (1975): E. Werlich, *Typologie der Texte*, Heidelberg.

Винер (1964): Н. Винер, *Кибернетика и грушово*, Полит: Београд.

Гимблет (1973): B. Kirschenblatt-Gimblett, *Toward a Theory of Proverb Meaning*, 'Proverbium' 22.

Дандис (1964): A. Dundes, E. Ojo Arewa, *Proverbs and the Ethnography of Speaking Folklore*, 'American Anthropologist' LXVI (6), pt 2, 70–85.

Деретић (1974): Ј. Деретића, *Поетика Досијеја Обрадовића*, Београд: Вук Караџић.

Дирингсфелд (1872–1875): I. Düringsfeld in: O. Düringsfeld-Reinsberg, *Sprichwörter der germanischen und romanischen Sprachen vergleichend zusammengestellt*, Leipzig.

Ђорђевић (1900): Тих. Р. Ђорђевић, *Српски фолклор*, Караџић, год. II, Београд.

Ђурић (1994): В. Ђурић, *О реконструкцији старе српске вере*, В. Чајкановић, 'Сабрана дела из српске религије и митологије', књ. 1, Београд.

Ђурић (1994): В. Ђурић, *Увод у сабрана дела*, В. Чајкановић, 'Сабрана дела из српске религије и митологије', књ. 1, Београд.

Јакобсон – Хале (1988): R. Jakobson – M. Halle, *Temelji jezika*, Zagreb: Theoria universalis, Globus.

Јовановић (2004): Ј. Јовановић, *Синтакса и стилстика српских народних пословица*, Никшић, Београд: НДСЈ, Јасен.

Кањо (1976): Zoltán Kanyó, *Zur Theorie der 'einfachen Formen' – Sprichwörter. Eine semiotisch – literaturtheoretische Untersuchung*, Budapest.

Караџић (1818): Вук Ст. Караџић, *Српски рјечник истакован њемачким и латинским ријечма*, У Бечу 1818. – преизд. у: *Сабрана дела Вука Ст. Караџића* (1966), књ. 2., приредио П. Ивић, Београд: Просвета.

Караџић (1965): Вук Ст. Караџић, *Српске народне пословице*, Београд: Просвета.

Ковачевић (1990): М. Ковачевић, *Узрочно семантичко поље*, Сарајево: Свјетлост.

Крикман (1974): A. Krikmann, *On Denotative Indefiniteness of Proverbs*, Some Additional Aspects of Semantic Indefiniteness of Proverbs, Tallinn.

Крикман (1974): A. Krikmann, *Some Difficulties Arising at Semantic Classifying of Proverbs*, 'Proverbium' 23.

Куси (1972): M. Kuusi, *Towards an International Type-System of Proverbs*, 'Proverbium' 19.

Лалевић (1955): М. С. Лалевић, *Језик и стил пословица Вукове збирке*, Титоград: Стварање бр. 7–8, 452–467.

Маранда – Маранда (1971): E. Maranda Köngäs, P. Maranda, *Structural Models in Folklore and Transformational Essays*, The Hague – Paris.

Морис (1975): Ч. Морис, *Основи теорије о знацима*, Београд: Бигз.

Недельковић (1963): Д. Недельковић, *Нови хуманизам народних пословица наше прелазној времена*, Титоград: Стварање, год. XVIII, бр. 5, 481–504.

Пантић (1965): М. Пантић, *Белешке о Просветином издању 'Српских народних пословица' Вука Стефановића Караџића*, Београд: Просвета.

Пермјаков (1968): Г. Л. Пермјак, *Избранные пословицы и поговорки народов Востока*, Москва.

Пермјаков (1974): Г. Л. Пермјак, *Ош поговорки до сказки*, Москва: *Тилолоуеские исследования фольклора*, 247–274.

Плет (1975): Н. F. Plett, *Textwissenschaft und Textanalyse*, Heidelberg.

Продановић (1938): Ј. Продановић, *Морал и хуманост у нашим народним пословицама*, Београд: Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, књ. XVIII, св. 1–2, 602–607.

Семеркењи (1972): Á. Szemerényi, V. Voigt, *The Connection of Theme and Language in Proverb Transformations*, 'Acta Ethnographica Academiae Scientiarum Hungaricae' XX.

Семеркењи (1974): A. Szemerényi, *A Semiotic Approach to the Study of Proverb*, 'Proverbium' 24.

Симић – Јовановић (2002): Р. Симић, Ј. Јовановић, *Српска синтакса I, II*, Београд: НДСЈ и Јасен.

Сосир (1969): Ф. де Сосир, *Општа лингвистика*, Београд: Полит.

Тејлор (1962): A. Taylor, *The Proverb and an Index to the Proverb*, Hatboro – Copenhagen.

Томић (2000): З. Томић, *Комуниколоија*, Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду.

Фойт (1978): В. Фойт, *Разработка общей теории пословиц*, Москва: *Пармиологический сборник*, 230–233.

Хајмз (1962): D. Hymes, *The Ethnography of Speaking. Anthropology and Human Behavior*, Washington, D. C. – Српски превод: Хајмз 1980, *Етнографска комуникација*, Београд: XX век, Бигз.

Хајмз (1974): D. Hymes, *Foundations in Sociolinguistics. An Ethnographic Approach*, University of Pensilvania Press, Philadelphia.

Хемфер (1973): K. W. Hempfer, *Gattungstheorie. Information und Synthese*, München.

Шмит (1973): S. Schmidt, *Texttheorie. Probleme einer Linguistik der sprachlichen Kommunikation*, München.

Jelena R. Jovanović Simić

University of Belgrade

Faculty of Philology

Serbian Language with South-Slavic Languages Department

SOME QUESTIONS REGARDING THE THEORY OF PROVERBS

Summary: The past – comparative and folkloristic – views on proverbs and the recent views – based on the theory of literature, the theory of communication, structuralism and semiotics are presented in this work.

Key words: paremyology, theoretic views – linguistic, literary-theoretic, communicative, pragmatic, semiotic, structuralistic, folklore, philological-comparativist